

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 4. října 2022 ve věci č. 78017/17 – *Mortier proti Belgii*

Senát třetí sekce Soudu shledal pěti hlasy ku dvěma, že provedením eutanazie na žádost matky stěžovatele neporušil stát svou povinnost ochránit její život dle článku 2 Úmluvy a jednomyslně, že toto ustanovení bylo naopak porušeno, protože následné šetření, zda eutanazie proběhla v souladu se zákonem, trvalo nepřiměřeně dlouho. Poměrem šesti hlasů vůči jednomu senát dále rozhodl, že nedošlo k porušení práva stěžovatele na respektování soukromého života dle článku 8 Úmluvy tím, že nebyl do řízení o žádosti matky o eutanazii zapojen ve větší míře.

I. Skutkové okolnosti

Přes čtyřicet let trpěla matka stěžovatele chronickými depresemi. Marně vyzkoušela veškerou dostupnou léčbu, a proto se v dubnu 2012 rozhodla podstoupit eutanazii. Žádal o ni opakovaně, absolvovala početná sezení a konzultace se dvěma lékaři, včetně D., a několika psychiatry. Podle lékařských zpráv trpěla rozsáhlou psychopatologií vyplývající z negativního dětství a rodinné situace. K té uvedla, že má dvě děti, syna a dceru. Se synem ani s vnoučaty z jeho strany nebyla delší dobu v kontaktu a nepřeje si vidět se s nimi. Syn byl údajně agresivní a měla z něho strach. Manžel ji opustil, takže v jejím životě nezbyl nikdo, komu by na ní záleželo. Celé dny trávila doma v posteli, utápěla se v depresích a těšila se jen na to, až zemře. Její stav byl podle lékařů nevyléčitelný a působil jí extrémní, nesnesitelné a neutěšitelné psychické utrpení. Stěžovatel byl o eutanazii vyrozuměn den po jejím provedení. Její zákonností se z úřední činnosti zabývala Federální přezkumná a hodnotící komise pro eutanazii („komise“). Podklady komisi dodal lékař D., který byl současně jejím spolupředsedajícím. Komise dospěla k závěru, že eutanazie proběhla podle zákona. Stěžovatel mimoběžně podal trestní oznámení, které bylo odloženo pro nedostatek důkazů. Po podání stížnosti k Soudu však bylo vyšetřování obnoveno. Orgány činné v trestním řízení tentokrát provedly řadu vyšetřovacích důkazů. Řízení bylo nakonec přesto zastaveno, neboť nevyšlo najevo nic, co by svědčilo pro závěr, že byl spáchán trestný čin.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 2 ÚMLUVY

Podle stěžovatele stát nesplnil svou povinnost ochránit život jeho matky, jelikož řízení, které eutanazii předcházelo, nedostálo zákonným požadavkům. Následná kontrola tohoto postupu nadto nebyla dostatečně nezávislá, důkladná a účinná.

a) K přijatelnosti

Soud připomněl, že pokud přímá oběť porušení článku 2 Úmluvy zemřela, mohou podat stížnost pod vlastním jménem nejbližší členové její rodiny, včetně dětí (*Tsalikidis a ostatní proti Řecku*, č. 73974/14, rozsudek ze dne 16. listopadu 2017, § 64). V souladu s ustálenou judikaturou o sobě stěžovatel tudíž mohl tvrdit, že je nepřímou obětí namítaného porušení článku 2 Úmluvy.

b) K odůvodněnosti

Pokud jde o obecné zásady, Soud připomněl, že z článku 2 Úmluvy nelze dovozovat právo zemřít z rukou třetí osoby nebo s pomocí orgánu veřejné moci (*Pretty proti Spojenému království*, č. 2346/02, rozsudek ze dne 29. dubna 2002, § 40). Toto ustanovení nicméně ukládá státu povinnost zabránit jednotlivci v ukončení života, pokud takové rozhodnutí neučinil svobodně a s plným vědomím jeho důsledků (*Haas proti Švýcarsku*, č. 31322/07, rozsudek ze dne 20. ledna 2011, § 54). Relevantními faktory je kvalita právního rámce a rozsah, v jakém byla zohledněna přání pacienta, jeho rodiny a lékařů (*Lambert a ostatní proti Francii*, č. 46043/14, rozsudek velkého senátu ze dne 5. června 2015, § 150–

180). Mezi smluvními státy neexistuje konsenzus ohledně umožnění ukončení umělého udržování při životě, byť ho většina států podle všeho povoluje, přičemž přikládá rozhodující význam přáním pacienta (*Gard a ostatní proti Spojenému království*, č. 39793/17, rozhodnutí ze dne 27. června 2017, § 83). Právo jednotlivce, je-li schopen vyjádřit svou svobodnou vůli, zvolit si způsob a čas konce života, je jedním z aspektů práva na respektování soukromého života dle článku 8 Úmluvy (*Haas proti Švýcarsku*, cit. výše, § 51).

Soud se dosud nezabýval důsledky eutanazie, která byla vykonána, a jejím souladem s Úmluvou. Při této příležitosti proto vyjasnil, jaké jsou pozitivní závazky států a jejich rozsah. V první řadě si však položil otázku, jestli sama dekriminizace eutanazie neodporuje článku 2 Úmluvy. Legalizace eutanazie má dát člověku svobodnou volbu vyhnout se nedůstojnému a bolestivému konci života. Z článku 2 Úmluvy není možné dovodit právo na eutanazii, ale ani absolutní zákaz její legalizace. Aby však byla slučitelná s tímto ustanovením, musí být v právním řádu obsaženy dostatečné právní a institucionální záruky proti zneužití. Soud zkoumal soulad eutanazie s článkem 2 Úmluvy z pohledu pozitivního závazku státu chránit právo matky stěžovatele na život. Postupoval ve třech krocích.

Zaprvé, Soud zkoumal pojistky proti zneužití v belgickém právu. Tamní zákonodárce se nerozhodl pro zavedení *ex ante* nezávislé soudní kontroly povolování eutanazie. Tím větší váhu je nutné připisovat zárukám vylučujícím svévolné zbavení života. Legislativní rámec musí zajistit, aby rozhodnutí pacienta ukončit předčasně život bylo vědomé a svobodné. Matka stěžovatele podala žádost o eutanazii z důvodu duševního, a nikoli fyzického utrpení. Její smrt by jinak v krátké době nejspíš nenastala. Za takových okolností musí podle Soudu zákonná úprava obsahovat zesílené záruky. Belgický zákon těmto požadavkům vyhověl. Lékař podle něho mohl život pacienta ukončit jen na opakovanou, dobrovolnou a vědomou žádost dospělého nebo emancipovaného nezletilého pacienta, který se nacházel v beznadějném zdravotním stavu působícím trvalé a nesnesitelné fyzické nebo duševní utrpení, jež nelze utišit a které bylo důsledkem vážného a nevyléčitelného onemocnění. V případech jako byl tento, kdy šlo o duševní útrapy, obsahoval zákon přísnější podmínku v podobě informování a konzultace věci s druhým nezávislým lékařem znalým dané patologie či nemoci. Eutanazie nemohla být vykonána dříve než měsíc od opětovné písemné žádosti pacienta, aby bylo jisté, že jde o uvážené a trvalé přání. Dle Soudu poskytovala takto nastavená právní úprava matce stěžovatele dostatečnou ochranu práva na život. V této části tedy nedošlo k porušení článku 2 Úmluvy.

Zadruhé, se Soud zabýval tím, jestli byly výše uvedené záruky dodrženy. Soudu přitom nepřísluší nahrazovat svým hodnocením zjištění lékařů, kteří pacientku vyšetřili. Podstatné je, že lékař D. v souladu se zákonem oslovil další nezávislé odborníky, dva psychiatry, kteří osvědčili dobrovolnost, odhodlání a opakovanou vůli matky stěžovatele zemřít, jakož i její nesnesitelné a beznadějné utrpení. Ostatně i pozdější trestní vyšetřování potvrdilo, že eutanazie proběhla v souladu s materiálními i procesními podmínkami zákona. Stěžovatel dále upozornil na dar 2 500 eur, který jeho matka věnovala několik týdnů před smrtí spolku, na který měl lékař D. úzké vazby, což dle stěžovatele vytvořilo střet zájmů. Ke spornému darování nicméně dle Soudu došlo až po podání žádosti o eutanazii. Navíc vzhledem k jeho výši nelze dar považovat za důkaz o střetu zájmů. Stěžovatel na tomto základě bezúspěšně zpochybňoval i nezávislost dalších psychiatrů, neboť i ti byli členy téhož spolku. Soud nezjistil nic, co by nasvědčovalo závěru, že eutanazie odporovala vnitrostátnímu právu. Porušení článku 2 Úmluvy tedy ani v tomto ohledu neshledal.

Zatřetí, z článku 2 Úmluvy vyplývá také procesní povinnost prošetřit podezřelá úmrtí. Platí to i pro eutanazii, o níž může příbuzný zesnulého hájitelným způsobem tvrdit, že proběhla za podivných okolností. Je-li smrt důsledkem eutanazie provedené na základě předpisů, které ji sice povolují, ale podřizují přísným podmínkám, trestní vyšetřování se nutně nevyžaduje. Požadavky článku 2 Úmluvy tak mohou být splněny i tehdy, pokud jsou události prošetřeny jinými prostředky. Aby však mohla být reakce vnitrostátního systému kvalifikována jako „účinná“, šetření musí být důkladné. To znamená, že má být způsobilé objasnit relevantní skutečnosti, identifikovat odpovědné osoby a případně vést k jejich potrestání (*Nicolae Virgiliu Tănase proti Rumunsku*, č. 41720/13, rozsudek velkého senátu ze

dne 25. června 2019, § 137). Úřady musí podniknout všechny rozumné kroky, které se nabízejí, aby získaly důkazy týkající se předmětné události; musí vždy vynaložit značné úsilí, aby zjistily, co se stalo, a nesmí se spoléhat na unáhlené nebo nepodložené závěry, aby spěšně uzavřely vyšetřování. Rychlá reakce úřadů je nezbytná pro udržení důvěry veřejnosti v právní stát a pro zabránění jakémukoli zdání tolerance protiprávních činů. Šetření proto musí být v přiměřené době také skončeno. Součástí účinné reakce soudního systému je rovněž nezávislost šetření. Pojem nezávislosti předpokládá nejen absenci hierarchického nebo institucionálního spojení, ale také praktickou nezávislost. Jinými slovy, všechny osoby odpovědné za posouzení skutečností v rámci řízení musí být naprosto nezávislé na těch, které byly do událostí zapojeny.

V návaznosti na úmrtí matky stěžovatele proběhlo dvojí šetření, zda k eutanazii došlo v souladu se zákonem. Zákoností eutanazie se nejprve z úřední činnosti zabývala komise. Soud akceptoval volbu zákonodárce pro aposteriorní kontrolu. Avšak takový režim může vyhovět článku 2 Úmluvy jen za předpokladu, že je kontrola prováděna zvláště přísně. Komise fungující v belgickém systému zahrnovala odborníky z různých vědních oborů, včetně lékařů, právníků a znalců eutanazie. Její členové byli voleni zákonodárným sborem, což Soud považoval za nespornou záruku nezávislosti. Přesto se ale přiklonil ke stěžovateli, který poukazoval na to, že v dané věci nebyla komise nezávislá, neboť jejím členem byl i lékař D., který se sám pro možnou podjatost z rozhodování nevyloučil. Z pohledu článku 2 Úmluvy se Soud zdálo problematické, aby lékař, který sám eutanazii provedl, hlasoval coby člen komise o tom, zda jeho počínání bylo zákonné. V tomto konkrétním případě komise nebyla nezávislým orgánem a řízení před ní nedostálo požadavkům článku 2 Úmluvy. Soud se proto dále zaměřil na to, jak příslušné orgány naložily s trestním oznámením stěžovatele. Vyšetřování v první fázi trvalo přibližně tři roky a jeden měsíc, načež bylo zastaveno pro nedostatek důkazů. Po podání stížnosti k Soudu bylo později obnoveno. Tato druhá fáze trvala zhruba jeden rok a sedm měsíců. Zejména druhé vyšetřovací kolo bylo důkladné v té míře, kterou vyžaduje článek 2 Úmluvy. Avšak podle názoru Soudu nesplňovalo vyšetřování jako celek požadavek rychlosti, když trvalo řadu let. V tomto aspektu tedy nebylo účinné. K porušení článku 2 Úmluvy v jeho procesní složce tudíž došlo.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatel dále tvrdil, že jelikož stát nezajistil dostatečnou ochranu života jeho matky, došlo tím k porušení jeho práva na respektování soukromého a rodinného života. Konkrétně vnitrostátním orgánům vyčítal, že ho nezapojily do procesu, jehož vyústěním byla smrt jeho matky.

Z důvodu kvality právního rámce a podmínek pro eutanazii Soud porušení článku 2 Úmluvy neshledal. Tyto závěry jsou použitelné i na námitky uplatněné na poli článku 8 Úmluvy. Pokud jde o zapojení stěžovatele do procesu eutanazie, úkolem vnitrostátních orgánů bylo vážit dva protichůdné zájmy: přání stěžovatele být matce v posledních okamžicích života nablízku a její právo na respektování svojí vůle a osobní autonomie. Dle Soudu orgány nepochybily, když daly přednost druhému z těchto zájmů. Podle zákona měli lékaři povinnost konzultovat žádost o eutanazii s příbuznými pacienta jen v případě, že si to tento pacient přeje. Právní úprava dle Soudu nemůže klást na lékaře přísnější nároky. Povinnost zachovávat mlčenlivost o zdravotním stavu patří mezi základní principy společné všem členským státům Rady Evropy, které slouží nejen k ochraně soukromí pacientů, ale též k udržování důvěry v lékařskou profesi a poskytování zdravotních služeb. Proti vůli pacienta lékaři nemohou kontaktovat příbuzné, natož jim sdělovat důvěrné informace. Ze spisu vyplývá, že matka stěžovatele dala jednoznačně najevo, že si nepřeje, aby byly o jejím záměru děti zpraveny. Dokonce naznačila, že má ze svého syna strach. Přesto, na naléhání lékařů, poslala dětem e-mail, v němž jim sdělila, že zamýšlí eutanazii. Dcera odpověděla, že respektuje její vůli, stěžovatel nereagoval. Vzhledem k tomu, že vztah stěžovatele a jeho matky byl dlouhodobě narušený, lékaři dle Soudu učinili vše, co od nich bylo možné rozumně požadovat. Spravedlivá rovnováha tedy byla za okolností projednávané věci nalezena a k porušení práv stěžovatele dle článku 8 Úmluvy nedošlo.